

Галайчук А. Ю.,

Київський університет імені Бориса Грінченка, Гуманітарний інститут

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОБУТОВІ ЕВФЕМІЗМИ В ОРИГІНАЛІ ТА У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ІСПАНОМОВНОЇ ПРОЗИ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАДІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

У статті розглядаються шляхи відтворення іспанських соціально-побутових евфемізмів українською мовою на матеріалі іспанських художніх творів та їхніх українських перекладів.

Ключові слова: художній переклад, соціально-побутовий евфемізм, дисфемізм, лексика, адекватність.

В статье идет речь о способах перевода испанских социально-бытовых эвфемизмов на украинский язык.

Ключевые слова: художественный перевод, эвфемизм, социально-бытовой эвфемизм, дисфемизм.

The article deals with the ways of translating Spanish social and everyday euphemisms into Ukrainian.

Key words: artistic translation, euphemism, social and everyday euphemisms, dysphemism.

Актуальність дослідження визначається функціями та значенням евфемізмів як в оригінальному творі, так і його перекладі. Проблема емфемізації соціально-побутової лексики на матеріалі іспанської мови в перекладознавчому аспекті досі ще не стали предметом спеціального дослідження. Адекватне відтворення соціально-побутових евфемізмів у художньому тексті – невід’ємна складова досягнення адекватності перекладу художнього цілого. Актуальною є також орієнтація дослідження на вузьку категорію евфемізмів.

Мета дослідження полягає у комплексному перекладознавчому аналізі сучасних іспанських художніх творів К. Ріко-Годой, А. Буеро Вальехо та К. Хосе Сели з метою виявлення та аналізу місця соціально-побутових евфемізмів у їхніх творах та визначення шляхів їх відтворення в українському перекладі.

Предметом дослідження є особливості функціонування соціально-побутових евфемізмів у контексті неформального спілкування на матеріалі сучасної іспанської художньої прози та драматургії.

Об’єктом дослідження є перекладацькі трансформації та прийоми на досягнення адекватності перекладу соціально-побутових евфемізмів.

Матеріалом дослідження стали романи К. Хосе Сели “La Colmena” перекладі С. Борщевського 2011 р. та у перекладі П. Соколовського та А. Собуцького 1979 р.), роман К. Ріко-Годой “Cómo ser una mujer y no morir en el intento” у перекладі Г. Верби та Н. Хижняк) та драма А. Буеро Вальехо “En la ardiente oscuridad” (у перекладі С. Борщевського 1993 р.).

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше було проаналізовано соціально-побутові евфемізми у ворах іспанських авторів, запропоновано класифікацію соціально-побутових евфемізмів та описано засоби їх відтворення в українському перекладі.

Дослідження евфемії – актуальна лінгвістична проблема сьогодення, її вивченням займаються низка дослідників, зокрема, Л.П. Крисін [1], В.П. Москвін [2], Л.М. Шапіна [3] та інші. Це зумовлено тим, що останнім часом процес емфемізації почав розвиватися особливо інтенсивно. Це можна пояснити тим, що сьогодні одним із найважливіших чинників, що сприяють утворенню та закріпленню у мові евфемізмів, є їхня роль потужного засобу формування нових суспільних настанов.

Як відомо, евфемізм (від грец. *euphētia* – утримання від неналежних слів, пом’якшений вираз) – це заміна слів з грубим або непристойним змістом чи забарвленням на слова та вирази, які виражають цей зміст у пом’якшеній формі або завуальовано [4, с. 231]. Вживання евфемізмів є наслідком лексичного табу (заборони), яке, завдяки різного роду упередженням, марновірствам, релігійним віруванням, накладається на вживання назв певних предметів і явищ навколишнього світу, внаслідок чого людина звертається до іносказань.

Основна функція евфемізмів – приховати, завуальовати пряме значення окремих слів, яке в даному соціумі вважається непристойним або ж таким, що завдає моральної шкоди оточуючим. Для досягнення цієї мети використовують різноманітні засоби, наприклад, вживання слів-визначників з дифузною семантикою, використання гіперонімів, вживання дейктиків, запозичень, аббревіатур та слів, які вказують на неповноту дії тощо.

За класифікацією, запропонованою Л.М. Шапіною [3], до таких належать, зокрема, евфемізми, пов’язані з дискримінацією; такі, що позначають страшні та неприємні явища дійсності, а також нечистоти; евфемізми, пов’язані із впливом держави на життя людей; ті, що вказують на вік і зовнішність людини; дипломатичні евфемізми; евфемізми у мові реклами та соціально-побутові евфемізми.

Характерно, що нові лексеми на позначення “непристойних” предметів і явищ з часом втрачають характер евфемізмів, починають сприйматися як пряма вказівка на “непристойний” предмет і в свою чергу стають “непристойними”. Оскільки евфемізми широко використовуються у мовленні, то з часом вони втрачають свою функцію “прикрасення” істинної суті висловлення і тому потребують чергового евфемізму, який надасть нове значення для завуальовання та прикриття висловлювання, напр. “американець” замість “афроамериканець”, “людина іншої орієнтації” замість “людина нетрадиційної орієнтації”.

Як відомо, евфемізм відносять до лексичного рівня мови і в художньому творі він виражається за допомогою окремих специфічних лексем. Незважаючи на те, що автор художнього твору може оперувати лексикою будь-якого стилю, найбільш рекурентною для художньої літератури, на нашу думку, є лексика, що належить до соціальної та побутової сфер життя. Оскільки художня література, власне, і є відображенням життя, герої художніх творів “обертаються” навколо того, що відбувається з ними особисто та того, що їх оточує. Відтак, до соціально-побутових евфемізмів можна віднести лексику, яка стосується особистого життя людей та їхніх відносин з

іншими людьми. Соціально-побутові евфемізми, що зустрічаються, зокрема, в художніх творах можна умовно поділити на дві групи:

1. Евфемізми, пов'язані з тілом людини (власне частини тіла, природні потреби та статеві стосунки).

2. Евфемізми, пов'язані з тематикою неформального спілкування (усі види дискримінації, неприємні явища та нечистоти).

Зазначимо, що евфемізація – суб'єктивне явище: частина мовців можуть не звертати жодної уваги на те, що іншим видається непристойним чи неприємним (статеві стосунки, нечистоти) або сприймається ними болісно (смерть, хвороби, розумова дисфункція).

Тенденція до евфемізації мовлення є універсальною, але проявляється вона у кожній мові по-різному. Приміром, для середовища іспанської культури прями розмови про такі фізіологічні функції організму людини, як дефекація та менструація, є цілком нормальними, у той час як на українському культурному просторі такі теми не є узуальними в повсякденній комунікації. Це можна пояснити впливом національного характеру на мовні явища, у тому числі й на евфемізацію мовлення.

Як ми вже зазначали раніше, відтворення евфемізмів у перекладі – актуальне, проте мало досліджене питання. Про шляхи відтворення евфемізмів у перекладі згадують у своїх працях Джон Мідлтон, Річард Хесс, Пітер Ньюмарк, Жан-Клод Марго, Річард Сеймур та інші автори.

Як ми вже зазначали раніше, відтворення евфемізмів у перекладі – актуальне, проте мало досліджене питання. Для аналізу ми скористалися методом суцільної вибірки сучасних іспанських творів та їхніх українських перекладів [5-11], проаналізували приклади евфемізмів, що зустрілися нам і визначили варіанти відтворення їх у перекладі:

Евфемізм в оригіналі передається за допомогою еквівалентного евфемізма у перекладі: ... *¿estás con el periodo?* [8, с. 28] – *У тебе критичні дні?* [11, с. 35].

У цьому прикладі перекладач відтворює іспанський евфемізм на позначення менструації ("*periodo*") за допомогою українського евфемізму ("*критичні дні*").

При цьому за допомогою прямих відповідників відтворюються найчастіше ті евфемізми, які є універсальними для багатьох різних культур. Приміром, для іспанської та української культур це ті слова і вирази, що стосуються тіла людини, неприємних явищ та усіх видів дискримінації.

Евфемізм в оригіналі передається за допомогою лексеми на пряме позначення того, що в оригіналі виражено евфемізмом: *Se puso colorado, notó un calor quemándole las orejas y los ojos empezaron a escocerle* [10]. – *Він почервонів, він відчуває, що вуха в нього палають, а в очах свербить* [6].

Для іспансько-українського перекладу це досить рідкісне явище, адже зазвичай, навпаки, українські перекладачі намагаються пом'якшити іспанський текст. У даному випадку вжиток слова "*colorado*" замість "*rojo*" зумовлений приналежністю останнього до шару лексики комуністичної тематики, небажаної у післявоєнній Іспанії. Разом з тим, в українського читача слово "*червоний*" та його похідні не викликають подібних асоціацій.

Слово, яке не є евфемізмом у тексті оригіналу, передається у перекладі за допомогою евфемізму: *Se nos tolera, pero como los blancos toleran a los negros* [8, с. 172]. – *Нас терплять, але так само, як у багатьох куточках світу білі терплять темношкірих* [11, с. 103].

У даному випадку пряму номінацію "*negros*" відтворено за допомогою евфемізма "*темношкіри*", оскільки у сучасному світі все більшого поширення набуває евфемістична лексика з метою запобігання дискримінації за расовою ознакою.

Водночас, як відомо, для сучасної мови досить характерними є одночасно дві, здавалося б, несумісні тенденції: евфемізація та дисфемізація. Очевидно, що дисфемізація не могла не знайти відображення у художніх творах. Зазначимо, що помітніший вплив ця тенденція справила на літературні твори останніх років. У процесі аналізу вищезгаданих творів та їхніх перекладів зафіксовано випадки дисфемізації оригіналу у перекладі. Це явище є настільки ж рідкісним, як і відтворення евфемізму за допомогою лексеми з прямим значенням. Як правило, перекладач шукає адекватні шляхи відтворення у перекладі дисфемізмів, використаних автором у тексті оригіналу.

Спираючись на приклади, отримані методом суцільної вибірки у вищезгаданих творах та їхніх перекладах, можна виокремити наступні варіанти відтворення іспанських дисфемізмів в українських перекладах:

Дисфемізми відтворюються у перекладі напряму, наприклад: *Doña Rosa va y viene por entre las mesas del Café, tropezando a los clientes con su tremendo trasero* [10]. – *Донья Роса походить між столиками кав'ярні, штовхаючи відвідувачів своїм могутнім задом* [6, с. 14]. *Донья Роса походить між столиками кав'ярні, штовхаючи відвідувачів своїм здоровенним задом* [7, с. 5].

У даному випадку іспанський дисфемізм "*tremendo trasero*" було відтворено за допомогою україномовного стилістичного відповідника "*могутній зад*" (С. Борщевський) або ж "*здоровенний зад*" (П. Соколовський, А. Собуцький).

Відтворюючи напряму дисфемізми, перекладач керується думкою про те, що подібна лексика є цілком прийнятною для українського культурного середовища.

Дисфемізми передаються шляхом генералізації, зважаючи на те, що для передачі сенсу багатьох фраз зовсім не є необхідною абсолютна точність, наприклад: ... *el portazo resonó en mis ovarios, aunque no, señores, no tenía el periodo* [8, с. 16]. – *Цей звук відлунув у мене внизу живота, проте, дорогі мої, ніяких місячних у мене не було* [11, с. 36];

У даному прикладі занадто "анатомічну" іспанську лексему "*ovarios*" (яєчники) було відтворено за допомогою узагальненого відповідника "*внизу живота*".

Відбувається вилучення дисфемізму з тексту перекладу. Найчастіше до цього методу перекладачі вдаються тоді, коли мають справу з грубою лексикою, наприклад: *¡Pues dígame a Diego que se ponga, coño, joder!* [8, с. 102] – *Ну то скажіть Дієго, щоб він підійшов до телефону* [11, с. 60].

У цьому випадку лексеми "соño" та "joder", які належать до прошарку лексики зниженого стилю, взагалі було вилучено з тексту перекладу, оскільки, як уже було зазначено, вжиток брудної лайки є прийнятним для іспанського мовного середовища, але не для українського.

З наведеного вище огляду результатів теоретичного дослідження випливає:

– евфемізацію значною мірою можна вважати суб'єктивним явищем, особливо у тому, що стосується соціально-побутових евфемізмів, адже сприйняття одного й того самого явища різними людьми або групами людей може істотно різнитися;

– існують як універсальні евфемізми, тобто такі, що існують у культурних умовах майже будь-якої країни, так і специфічні, зумовлені відмінностями історичного розвитку тієї чи іншої території;

– цікавим для подальшого дослідження явищем ми вважаємо вікову евфемізацію, яка проявляється у тому, що у спілкуванні з дітьми або дуже літніми людьми з тих чи інших причин використовують специфічні евфемізми.

Здійснивши перекладознавчий аналіз вищезгаданих творів сучасної іспанської художньої літератури та порівнявши їх з українськими перекладами, ми дійшли висновку про те, що в основному відтворення іспаномовних соціально-побутових евфемізмів українською мовою може відбуватися за допомогою наступних перекладацьких прийомів:

– евфемізм у вихідному тексті відтворюється за допомогою евфемізма у цільовому тексті, причому семантично вони рідко збігаються;

– пряма номінація або дисфемізм у вихідному тексті відтворюється за допомогою евфемізма у цільовому тексті, що зумовлено відмінними соціально-культурними чинниками у різних країнах;

– евфемізм у вихідному тексті відтворюється за допомогою прямої номінації у цільовому тексті.

Таким чином, ми виявили, що відтворення евфемізмів у перекладі, а також евфемізація перекладу, становлять цікаве і непросте завдання для перекладача. Зважаючи на незначну кількість наукових праць, присвяченим перекладу евфемізмів, це питання може стати актуальною та цікавою темою для подальшого дослідження.

Література:

1. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Леонид Петрович Крысин // Русский язык конца XX столетия. – М., 2000. – 286 с.

2. Москвин В. П. Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка / Василий Павлович Москвин // Изд. 3. – М. : УРСС, 2007. – 264 с.

3. Шапина Л. Н. Эвфемизмы в социальных сферах деятельности : политкорректность и "деревянный язык" (на примере французского языка) / Людмила Николаевна Шапина // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2008. – Вып. 1 (29). – С. 147-150.

Довідники:

4. Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука. – 1-е видання, Київ : Головна редакція "Українська радянська енциклопедія" (УРЕ), 1974 – 776 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

5. Буеро Вальехо А. У палаючій п'їтмі / Антоніо Буеро Вальехо // Роман. – Перекл. з ісп. С. Борщевський. – К. : 1993.

6. Села К. Х. Вулик / Каміло Хосе Села // Роман. – Перекл. з ісп. С. Борщевський. – К. : Країна Мрій, 2011.

7. Села К. Х. Вулик / Каміло Хосе Села // Роман. – Перекл. з ісп. П. Соколовський та А. Собуцький. – К. : Дніпро, 1979. – 214 с.

8. Ріко-Годой К. Бути жінкою і не померти, намагаючись залишитися нею / Кармен Ріко Годой // Роман. – Перекл. з ісп. Г. Верба та Н. Хижняк. – Журнал "Всесвіт", 2011. – № 1-2. – С. 33-118.

9. Buero Vallejo, A. En la ardiente oscuridad. / Antonio Buero Vallejo // Madrid : Ediciones Alfil, 1951.

10. Cela, C. J. La Colmena. / Camilo José Cela // Barcelona : RBA Publicaciones S.A., 2010.

11. Rico-Godoy C. Cómo ser una mujer y no morir en el intento / Carmen Rico Godoy. – Madrid : Ediciones Tema de Hoy, 1991.